

УДК 911.3:338.48

Наталія ДУК, Ірина СУМАТОХІНА

ІНДУСТРІАЛЬНА СПАДЩИНА ЯК РЕСУРС РОЗВИТКУ МОЛОДІЖНОГО ТУРИЗМУ В ПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНАХ

***Резюме.** Обґрунтовано підходи до дослідження об'єктів індустриальної спадщини як нового виду ресурсу молодіжного туризму. Створено базу даних об'єктів індустриальної спадщини двох промислових регіонів – Дніпропетровської та Донецької областей. На основі створеної бази даних запропоновано систематизацію об'єктів індустриальної спадщини за комплексом ознак таких, як походження, форма територіальної локалізації, історична ознака, природність середовища розташування об'єктів, первинне призначення, провідна сучасна функція, ступінь збереження. Досліджено можливості й перспективи розвитку молодіжного туризму на основі індустриальної спадщини.*

***Ключові слова:** молодіжний туризм, екстремальний туризм, індустриальна спадщина, база даних, класифікація.*

Natalia DUK, Iryna SUMATOKHINA

INDUSTRIAL HERITAGE AS A RESOURCE OF YOUTH TOURISM DEVELOPMENT IN INDUSTRIAL REGIONS

***Summary.** The article considers problems of studying of the industrial heritage monuments and using them in tourism. Industrial heritage of a region is a complex (regional network) of technical objects that were inherited from previous generations and are related to the development of various manufacturing technologies. Industrial heritage objects are authentic and have scientific, technical, aesthetic, architectural, historical values. Rethinking of industrial heritage potential and using it as an important kind of tourist activities are important and promising research areas. The industrial heritage is formed mostly in industrial regions and can be a foundation for different kinds of passive and active tourism and recreation development. Youth tourism is one of the new trends and evolves rapidly. Using industrial heritage objects for young people recreation gives additional motivation like changing of the usual conditions and learning new objects; visiting dangerous places and having fun of taking risks; implementing budget travel, etc. Approaches to the studying of industrial heritage as a new type of youth tourism resources have been developed. The database of industrial heritage objects in Dnipropetrovsk and Donetsk regions has been created. Systematization of industrial heritage have been offered for complex traits like genesis, form of territorial location, historical character, natural environment of the object locations, primary purpose of leading modern function, degree of preservation. The possibility, necessity and prospects of the youth tourism based on industrial heritage have been investigated.*

***Key words:** youth tourism, extreme tourism, industrial heritage, database, classification.*

Постановка проблеми. Туризм – одна з найбільш перспективних галузей економіки, потенціал якої в Україні значно мірою не використано. В той же час він має стати одним з ключових пріоритетів розвитку нашої країни в цілому і її східних регіонів зокрема. Прискорення темпів соціально-економічного і культурного розвитку суспільства призводить до змін обсягів, структури, видової та територіальної диференціації індустрії туризму, що сприяє формуванню якісно нових властивостей туристичного процесу [5, 6]. Серед останніх слід особливо виділити такі риси:

- збільшення обсягів туристичної діяльності;

- надзвичайне видове різноманіття туристичної діяльності й виникнення нових напрямів туризму (зокрема екстремального, індустріального або промислового тощо);
- залучення до процесу туристичної діяльності нових видів туристичних об'єктів, серед останніх особливо відзначимо промислові об'єкти, які останнім часом відносять до категорії індустріальної спадщини;
- наявність диспропорцій розвитку туризму, які виявляються на території традиційно рекреаційних, що розвиваються на базі використання природних або історико-культурних ресурсів, і промислових регіонів.

Формуванню нових властивостей туристичної діяльності сприяють тенденції розвитку альтернативних видів екстриму у світі, сучасні інформаційні технології, розвиток молодіжних субкультур, а також необмеженість фантазії й прагнення отримувати нові відчуття. Тому кількість людей, які мають бажання залучитися до подібного виду відпочинку в Україні, постійно зростає. Намагання покращити свій фізичний та збагатити духовно-емоційний стан, змінити стандартні умови життя, пошук нових почуттів та емоцій, жага відчутти задоволення від небезпеки зумовили виникнення й подальший розвиток нестандартних різновидів туризму, які найбільшій популярності набули у молодіжному середовищі. Тому дослідження стану, можливостей відновлення та розвитку потенціалу молодіжного туризму України та її регіонів є актуальним науково-прикладним завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У системі географічних наук дослідження спадщини, зокрема й індустріальної, ґрунтуються на теоретико-методологічних засадах, створених завдяки зусиллям Ю.О. Веденіна, К.М. Горба, В.М. Калуцкова, М.Є. Кулешової, І.В. Кондакова, О.О. Любіцевої, Ю.Л. Мазурова, К.А. Поливач, І.І. Ровенчака, Ю.Г. Тютюнника, В.Л. Казакова та ін. [1, 3 – 4, 6 – 8]. Серед зарубіжних та українських авторів, які зверталися до теми індустріального туризму, можна відзначити таких, як В. Данильчук, В. Запарій, В. Куліш, В. Пацюк, П. Путинцева, В. Смаль, З. Смирнова, О. Чередниченко, А. Чередниченко. У своїх дослідженнях вони розглядають проблеми переосмислення індустріальної спадщини, перспективи розвитку промислового туризму, значення індустріального туризму як важливого напрямку туристичної діяльності в промислових регіонах та інші актуальні питання. Однак відчувається нестача узагальнюючих робіт із даної теми, зокрема з питань виявлення, оцінювання, систематизації та обґрунтування особливостей використання об'єктів індустріальної спадщини як ресурсу розвитку молодіжного туризму.

Метою статті є обґрунтування підходів до дослідження об'єктів індустріальної спадщини як нового виду ресурсу в цілях оптимізації формування та управління інноваційним потенціалом розвитку молодіжного туризму в промислових регіонах.

Виклад основного матеріалу. Події, що відбуваються в Україні останнім часом, впливають на соціально-економічний стан країни і, безперечно, спричиняють суттєві зміни в туристичній галузі – зміни об'ємів та напрямків туристичних потоків, руйнування об'єктів туристичної атракції та рекреаційної інфраструктури тощо. Особливо помітні трансформації, пов'язані з військовими діями, спостерігаються в межах східних регіонів, які тривалий час належали до найрозвиненіших у промисловому відношенні регіонів країни. На їх території розташовані численні об'єкти, які з повним правом можна віднести до цінних, а в окремих випадках й унікальних пам'яток (комплексів пам'яток) різних періодів розвитку промисловості України, а в окремих випадках – і світу – об'єктів індустріальної спадщини.

Індустріальна спадщина регіону розглядається як сукупність (регіональна мережа) успадкованих від попередніх поколінь технічних об'єктів, пов'язаних з еволюційним розвитком різноманітних виробничих технологій, що зберегли свою автентичність і мають цінність з наукового, технічного, естетичного, архітектурного, історичного та екологічного погляду [1, 2, 6].

Часто ці об'єкти є багатофункціональними й виконують, не лише первинну, господарську функцію, але й інші – навчальну, освітню, рекреаційну, науково-інформаційну. Крім того, вони є різною мірою збереженими, а також по-різному причетними до індустріального розвитку краю. На основі вивчення та інвентаризації промислових об'єктів, які є або можуть стати туристичними атракціями на території Дніпропетровської й Донецької областей, ми запропонували їх систематизацію за комплексом ознак (рис. 1) [6, 7].

Оскільки індустріальна спадщина є недостатньо вивченою в регіоні і потребує ретельного дослідження й надалі, до її класифікаційних ознак слід віднести також рівень стійкості (стійка, відносно стійка, вразлива), ступінь виявлення. За цією ознакою об'єкти спадщини належать до двох груп – виявлені та невиявлені. Наприклад, до останніх можна віднести фрагменти підземних комунікацій катериненських часів, затоплені підземними водами старі каменоломні й гранітні кар'єри у Дніпропетровську, численні залишки древніх кар'єрів, шахт, тунелів, мостів у Кривому Розі тощо.

Ступінь збереженості зумовлюється різними історичними, економічними, екологічними та іншими чинниками. У теперішній час для значної частини Донецького регіону найважливішими є військові дії, які спричиняють пошкодження, деформації та руйнування великої кількості господарських об'єктів. Це призводить до втрати не тільки об'єктів господарювання, а й цінних та унікальних туристичних об'єктів, що зумовлює значне погіршення потенціалу розвитку туризму й рекреації цього регіону у майбутньому й тому потребує особливої уваги.

Цілком природно, що переважна більшість об'єктів індустріальної спадщини знаходиться в містах, особливо таких великих промислових центрах, як Дніпропетровськ, Донецьк, Макіївка, Кривий Ріг, Дніпродзержинськ, Артемівськ та інших.

Об'єкти індустріальної спадщини Дніпропетровської та Донецької областей мають історичну, наукову, містобудівельну, естетичну, рекреаційну, утилітарну цінність, тому являють собою потужний потенціал для розвитку молодіжного туризму:

- *пасивного* (спостереження, споглядання, огляд, фотографування об'єктів);
- *активного* (отримання задоволення від дослідження індустріальних об'єктів,

подолання перешкод – індустріальна археологія, паркур, заняття спортом і проведення спортивних змагань тощо).

Перспективними видами активного та екстремального відпочинку є новомодні урбанексплорейшн, діггерство, спелеостологія, руферство, сталкінг і т.п. Ці види рекреації мають поширення на території покинутих і занедбаних будівель і споруд, об'єктів індустріальної спадщини і все набирають обертів у зв'язку з подальшим занепадом місцевих промислових об'єктів і підприємств. Цей вид відпочинку стає досить актуальним на Донбасі, де авторами виявлено понад 60 об'єктів, що до початку військових дій використовувалися представниками молоді для різних видів самодіяльного туризму [5]. На сьогодні частина цих об'єктів значно пошкоджені або повністю втрачені. Водночас з'явилася велика кількість нових військових об'єктів (підземні й надземні, рухомі й нерухомі), які після відродження Донбасу обов'язково будуть привабливими для задоволення пізнавального, наукового інтересу людей. Таким чином, для цього регіону характерними є найпомітніші зміни як туристично-рекреаційного потенціалу, так і зміни напрямків його формування.

На Донеччині об'єктами виявленої індустріальної спадщини, які достатньо тривалий час використовувались у туристичній діяльності, в тому числі для організації туристичних пізнавально-навчальних маршрутів для дітей і молоді, є такі: соляна шахта Соледару, Артемівський мінералогічний музей, Артемівський завод шампанських вин, промислова виставка «Експодонбас», стадіон «Донбас-арена», терикони, ділянки розвитку соляного поверхневого і підземного карсту тощо.

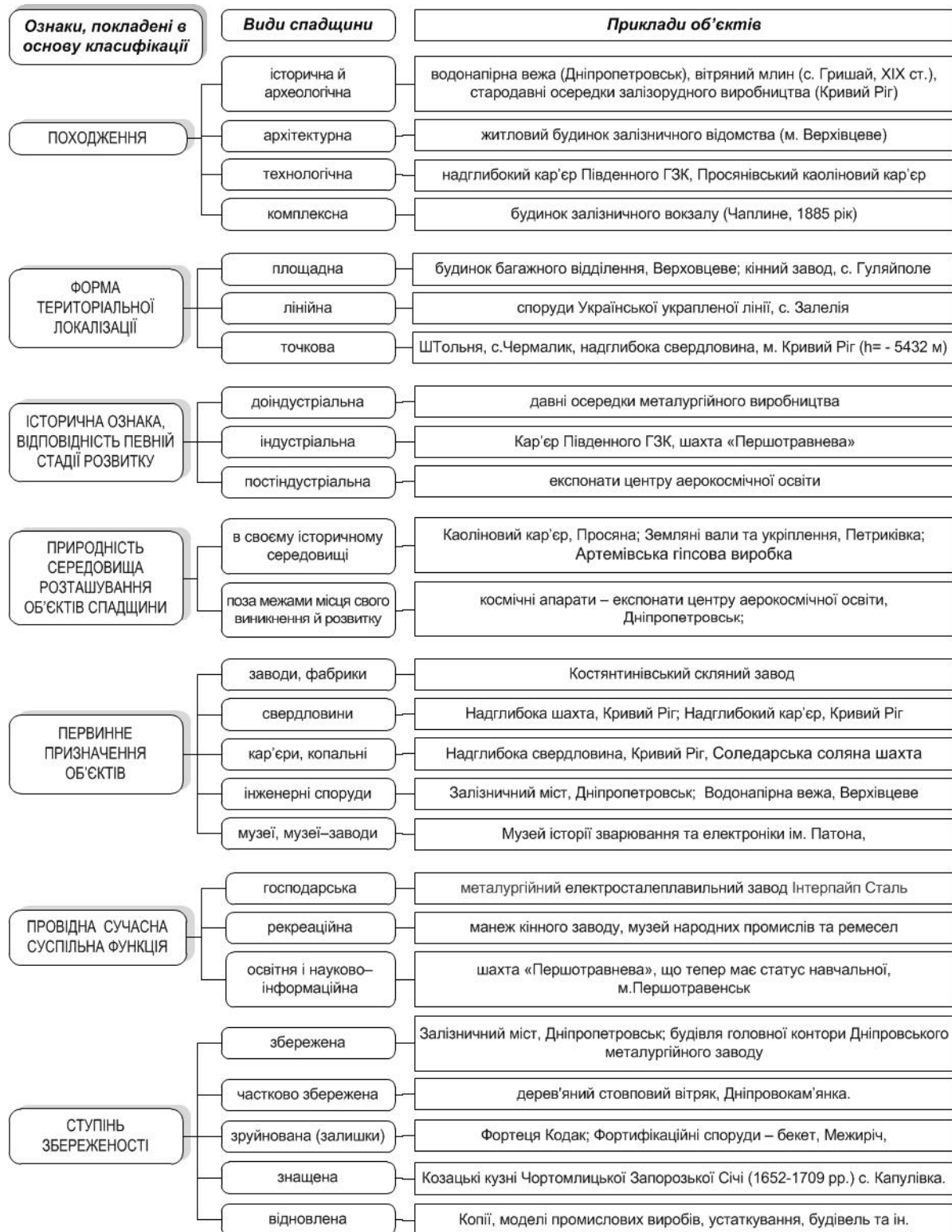

Рисунок 1. Схема класифікації об'єктів індустриальної спадщини

Figure 1. Scheme classifications of industrial heritage

До потенційних об'єктів туристичної атракції, які у наш час набувають особливого історичного значення, ми відносимо індустриальні об'єкти, функціонування або виникнення яких пов'язане із сучасними військовими подіями, наприклад, Донецький аеропорт – місце сили й духу українського народу.

Безперечно, віднесення деяких об'єктів до певного виду індустріальної спадщини є дискусійним. Наприклад, зруйнований Донецький аеропорт вже нині майже не існує як матеріальний об'єкт та й розташований на території, не підконтрольній українській владі. До того ж невідомо, який вигляд він матиме згодом. Однак цінність і значущість його настільки значна, що вона повинна бути збережена принаймні як місце визначних подій. Інший приклад – неушкоджена військова техніка вже мандрує Україною як туристичний об'єкт, на центральних площах великих міст вона представлена для огляду, волонтери й учасники бойових дій проводять на її основі екскурсії. Згадаймо також виставки, експонатами якої представляють події Революції гідності та АТО (наприклад, в Історичному музеї ім. Яворницького, Дніпропетровськ). Це все – вже наша історія, яка твориться зараз, на наших очах, вона вже зафіксована у матеріальних об'єктах. Найчастіше учасниками таких екскурсій є діти, які представляють аудиторію, відкрити до пізнання особливо новітніх подій.

Рисунок. 2 Екскурсія студентів Дніпропетровського національного університету ім. Олеса Гончара на завод Інтерпайп Сталь під час навчальної практики

Figure 2. Excursion of students Dnipropetrovs'k National University named Oles Honchar to the plant Interpipe Steel during practical training

Виявлені й потенційні об'єкти індустріальної спадщини доцільно використовувати для розроблення туристичних маршрутів, що за функціональною ознакою належать до різних видів туризму, а саме: *науковий* (проведення екскурсій для учасників наукових конференцій і навчальних практик студентів різних спеціальностей – екологія, економіка, географія, історія, рекреація, архітектура, містобудування та інших) (рис. 3); *пізнавальний* (ознайомлення з історією економічного й культурного розвитку регіону, особливостями різних будівель, інженерних споруд, відвідування промислових музеїв і виставок); *діловий* (ознайомлення з виробництвом, технологіями); *екологічний* (проведення екскурсій на діючі та покинуті об'єкти з метою екологічного виховання та залучення до природоохоронних заходів, а також

природоохоронні об'єкти, організовані після рекультивації відпрацьованих кар'єрів, відвалів та ін.); *екстремальний* (використання промислових зон, закритих або діючих кар'єрів, мостів, інженерних споруд та комунікацій для екстремальних видів спорту; відвідування, покинутих і недобудованих промислових об'єктів з метою дослідження, фотографування, отримання психологічного задоволення); *оздоровчий* (відпочинок у рекреаційних зонах, галотерапія у соляних шахтах, організованих на місці рекультивованих відвалів, поблизу закритих кар'єрів тощо).

Рисунок 3. Старі кар'єри – один з найпривабливіших об'єктів для туристів-екстремалів

Figure 3. Old careers – one of the most attractive sites for extreme tourists

Використання об'єктів індустриальної спадщини, з одного боку, має деякі переваги (порівняно невеликі фінансові витрати на організацію турів, відновлення функціонування, нехай і в іншій якості, покинутих промислових об'єктів тощо), а з іншого – певні перешкоди (неможливість відвідування окремих діючих підприємств приватної власності, небезпека для туристів через аварійний стан деяких об'єктів), а відтак, необхідне оцінювання об'єктів індустриальної спадщини ще і в цьому аспекті.

Висновки. Функціонування промислового комплексу збагачує туристично-рекреаційний потенціал будь-якого регіону. Розвиток існуючих і виникнення нових, особливо інноваційних галузей промисловості призводять до утворення нових об'єктів індустриальної спадщини. Навіть спад виробництва або військові дії, що спричиняють деформацію, занепад або руйнації різноманітних будівель і споруд, зумовлюють виникнення нових екстремальних видів туризму (наприклад, дігерства, руферства, сталкінгу, джампінгу тощо).

Залучення об'єктів індустриальної спадщини до туристичного процесу дозволяє реалізувати туристські мотивації молоді: зміна загальної стандартної обстановки; вивчення й знайомство з новими незвичними об'єктами, видами діяльності; можливість відвідати небезпечні об'єкти або місця й отримати нове почуття – задоволення від небезпеки; здійснити бюджетну подорож; використати вільний час цікаво, корисно й активно.

Індустриальна спадщина промислових регіонів – це вагомий елемент потенціалу для розвитку різних видів туризму і рекреації. Тому необхідними є подальші дослідження з виявлення, обліку, оцінки та науково обґрунтувати можливості й особливості залучення цих об'єктів до туристичного процесу.

Conclusions. Functioning industrial complex enriches the tourist and recreational potential of any region. The development of existing and creating new especially innovative industries lead to the formation of new objects of industrial heritage. Even the decline in production or military actions that cause deformation, decay or destruction of various buildings, cause extreme growth of new forms of tourism (eg to studying of underground communications, stalking and its variants, jumping, etc).

Using industrial heritage objects for youth tourism gives additional motivation like changing of the usual conditions and learning new objects; visiting dangerous places and having fun of taking risks; implementing budget travel, etc.

Industrial heritage of industrial regions is a significant development opportunity for different types of tourism and recreation. Therefore, further research and identification, classification, evaluation and scientific substantiation of capabilities and features are required in order to involve these facilities in the tourism process.

Використана література

1. Горб, К.М. Індустріальна спадщина регіону: систематизація, проблеми, перспективи [Текст] / К.М. Горб, Н.М. Дук, І.М. Суматохіна Індустріальна спадщина в культурі і ландшафті: Матеріали Всеукр. наук. конф. Київ, 23 – 26 травня, 2007 / Науковий вісник Інституту дизайну і ландшафтного мистецтва Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – Вип. 4. – К., 2007. – С. 80 – 84.
2. Кулешова, М.Е. Понятійно-терминологіческая система «Природное и культурное наследие»: содержание и основные понятия [Текст] / М.Е. Кулешова // Унікальні території в культурному і природному наслідді регіонів. Сб. науч. тр. М.: РНИИ культурного и природного наследия. – 1994. – С. 40 – 46.
3. Пацюк, В.С. Індустріальний туризм і перспективи його розвитку в Україні [Текст] / В.С. Пацюк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. – Серія: Географія. – 2008.– № 15. – С. 82 – 85.
4. Пендеревський, О.В. Промисловий туризм в Україні: стан, перспективи розвитку [Текст] / О.В. Пендеревський // Український географічний журнал. Інститут географії НАН України. – № 3. – 2010. – С. 48 – 51.
5. Поливач, К.А. Історико-культурна спадщина як фактор розвитку регіонів та населених міст України [Текст] / К.А. Поливач // Укр. геогр. журн. – 2005. – № 1. – С. 55 – 62.
6. Суматохіна, І.М. Використання індустріальної спадщини Дніпропетровської області у туризмі [Текст] / І.М. Суматохіна, Н.М. Дук // Дніпропетровщина туристична: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 80-річчю Дніпропетровської області 29 березня 2012. – Дніпропетровськ: Інновація, 2012. – С. 30 – 36.
7. Суматохіна, І.М. Індустріальна спадщина в екстремальному туризмі [Текст] / І.М. Суматохіна, О.В. Павленко // Наукові записки Вінницького державного пед. університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Географія. – 2010. – Вип. 21. – С. 219 – 225.
8. Тютюнник, Ю.Г. Объекты индустриальной культуры и ландшафт [Текст] / Ю.Г. Тютюнник. – К.: Издательско-печатный комплекс университета «Украина», 2007. – 152 с.

Отримано 2.11.2015